

پایه هفتم

بخش سوم

هنرهای سنتی

درس اول

طراحی سنتی چیست؟

هدف درس

■ آشنایی با میراث فرهنگی «طراحی سنتی»

انتظارات عملکردی

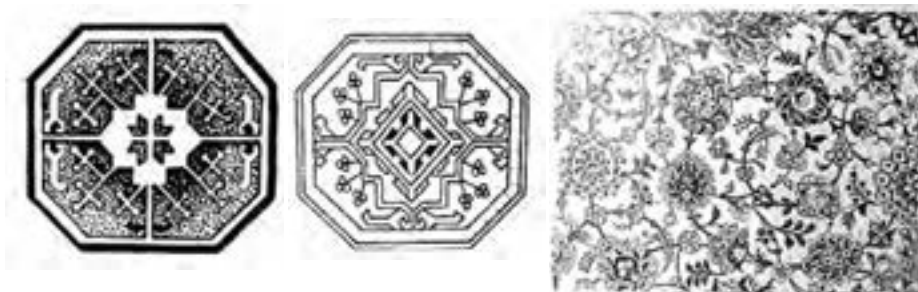
- دانش آموزان از گل‌های ختایی در کار خود استفاده کنند.
- از ترکیب نقوش اسلیمی و ختایی، طرحی خلاقانه ترسیم کنند.

شرح موضوع

طراحی سنتی به مجموعه نقش و نگارهایی گفته می‌شود که در تمامی هنرهای سنتی و صنایع دستی مانند قالی، گلیم، سفال، تذهیب، کاشی‌کاری، فلزکاری و مانند آن کاربرد دارد. به همین دلیل شاید بتوان آن را مادر همه هنرهای سنتی دانست. نقوش در طراحی سنتی به دو دسته کلی ترسیمی و موضوعی تقسیم می‌شود.

الف) ترسیمی

- ۱ نقوش شکسته : نقوشی که با خطوط راست و شکل‌های زاویه‌دار ترسیم می‌شود.
- ۲ نقوش گردان : نقوشی که با خطوط منحنی ترسیم می‌شود.

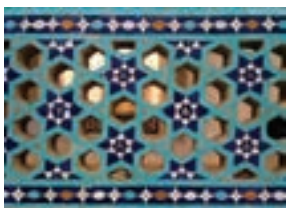

نقوش شکسته

نقوش گردان

(ب) موضوع

۱ نقوش هندسی : این نقوش با استفاده از تکرار انواع خطوط (عمود، افق، مورب و...) و شکل‌های هندسی (دایره، مربع، مثلث، لوزی و...) به وجود می‌آید. بیشترین کاربرد این نقوش در کاشی‌کاری، آجرکاری، گلیم‌بافی، گچ‌بری‌ها و دوخت‌های سنتی است.

کاربرد گره در کاشی مشبک

قسمتی از آجرکاری مقبره امیر اسماعیل سامانی

قسمتی از گچ‌بری ساسانی

نقوش هندسی در قالی ترکمن

رودوزی سنتی، دوخت ممقان

۲ نقوش جانوری : همان طور که از نام آن پیداست، طرح هایی از جانوران است که از لحاظ موضوع در دو حالت کلی دیده می شود : ۱- جانوران واقعی ۲- جانوران افسانه ای (یا تلفیقی) و از نظر چگونگی اجرا نیز به دو دسته تقسیم می شود : الف) طراحی ساده شده با خطوط شکسته و زاویه دار و منحنی ب) طراحی شبیه به واقعیت با خطوط گردان

بزکوهی و جانوران گردن دراز
به صورت ساده شده در جام شوش

نقش شیر به صورت طبیعی
در جام طلای کلاردشت

نمایش جانوران تلفیقی در
جام طلای شوش مارلیک

نقش ماهی و پرندۀ با لعاب روی سفال

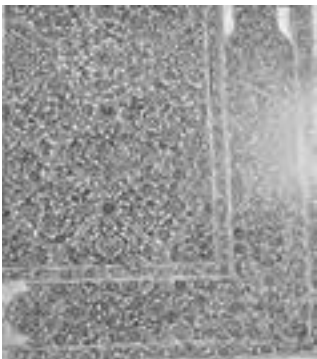
نقش شیر در بافته های عشایر فارس

۳ نقوش گیاهی : در دوره های بعد از اسلام به دلیل منع نقوش جانوری (به ویژه نقوش انسانی)، نقوش گیاهی بسیار مورد توجه هنرمندان قرار گرفت. این نقوش را می توان به صورت زیر دسته بندی کرد :

ختایی ها :

الف) گل های چند پر :
رایج ترین آنها گل های سه، پنج، هفت، نه و دوازده پر است.

ب) گل های شاه عباسی :
گل های اناری و گل پروانه ای و همچنین غنچه های ختایی وجود دارد.

نقوش گل های ختایی و برگ ها برای طراحی قالی

ج) برگ ها : به صورت انواع برگ های ساده، دنداندار، لبه برگشته و... دیده می شود.
اسلیمی ها : از دسته نقوش گیاهی به شمار می رود؛ ولی اساس تشکیل آنها بر پایه قرار گرفتن دو دایره روی هم است؛ دارای دو بازو یا خرطوم است. در طراحی سنتی شاخه اسلیمی با شاخه ختایی متفاوت است و هیچ گاه یک اسلیمی و یک ختایی روی یک شاخه قرار نمی گیرد. معمولاً از اسلیمی ها برای جداسازی و ایجاد فضاهای رنگی متفاوت استفاده می شود.

ترکیب اسلیمی و ختایی در نقشه قالی

طرح سرتنج با اسلیمی

فرایند تدریس

گام اوّل : لازم است، در جلسه قبل از دانش آموزان خواسته شود، تصاویر متفاوتی از آثار مختلف صنایع دستی و هنرهای سنتی و آثار تاریخی ایران (آثار مختلف فلزکاری، سفالگری، تزیینات بناها مانند نقش برجسته ها و کاشی کاری و...) را جمع آوری کنند و برای اولین جلسه هنرهای سنتی به کلاس بیاورند. برای شروع درس، بهتر است دانش آموزان در گروه های چهارگانه نقوش هندسی، نقوش جانوری، نقوش ختایی و نقوش اسلیمی دسته بندی شوند و از هر گروه خواست تا نقوش مربوط به گروه خود را با برش یا علامت و یا رنگ گذاری مشخص کنند. پس از بررسی نقوش، ویژگی های نقوش گروه خود را برای هم کلاسی های خود شرح دهند؛ سپس سؤال های زیر را به صورت همفکری با گروه پاسخ دهند :

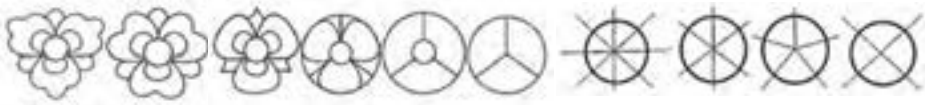
■ کدام یک از نقوش کاربرد بیشتری در هنرهای مختلف دارد؟

■ کدام یک از نقوش تزیینات و تنوع بیشتری دارد؟

■ کدام نقوش روی آثار تاریخی و قدیمی بیشتر دیده می شود؟

گام دوم : از دانش آموزان خواسته شود، همانند شکل های صفحه بعد دایره را به سه یا شش، چهار و

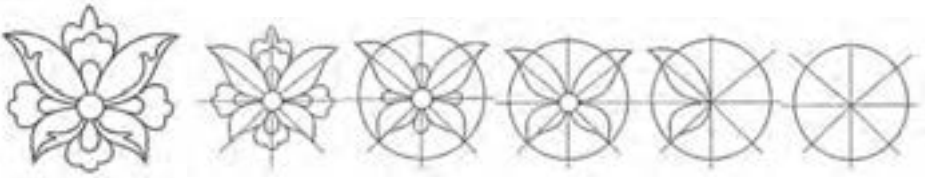
هشت قسمت مساوی تقسیم، و با استفاده از آن، گل‌های چند پر طراحی کنند: گل‌ها را می‌توان به صورت شکسته یا به صورت گردان طراحی کرد.

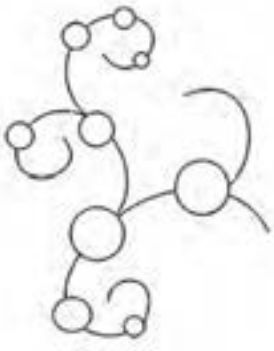
مراحل ایجاد تغییر در گل سه پر

تقسیم دایره به چهار، پنج، شش و هشت قسمت

گام سوم: با رسم مراحل گل پروانه‌ای در تابلوی کلاس و یا نمایش تصاویر مراحل رسم گل پروانه‌ای از دانش‌آموزان خواسته شود، همانند شکل یک گل پروانه‌ای رسم کنند.

رسم قوس اسپیرال و محل قرارگیری گل‌ها روی آن

قوس‌های اسپیرال یا حلزونی، خطوط مدوری است که از یک نقطه شروع می‌شود و به صورت مارپیچ ادامه پیدا می‌کند. این قوس‌ها در طراحی سنتی و نگارگری به عنوان رابط اصلی گل‌ها و عناصر تصویری به شمار می‌رود.

گام چهارم: از گروه‌ها خواسته شود گل‌های طراحی شده خود را روی اسپیرال‌ها جاگذاری، و صفحه‌ای پر از گل‌های ختایی رسم کنند.

گام پنجم: طرح خود را می‌توانند روی ظروف (سفالی، یک‌بار مصرف، و...) با هر ایزاری که مایل بودند، طراحی و رنگ‌آمیزی کنند.

گام ششم: از کارهای دانش‌آموزان نمایشگاهی ترتیب داده شود که بتوانند در آن محصولات خود را به فروش برسانند.

توصیه: در صورت امکان در این درس بازدید از موزه‌ها، بناهای تاریخی، مساجدی با کاشی‌کاری توصیه می‌شود.

نقش‌های هندسی

درس دوم

هدف درس

■ شناخت طراحی هندسی و ایجاد نقوش تزینی با آنها

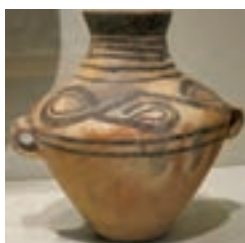
انتظارات عملکردی

■ با شکل‌های ساده نقوش هندسی طراحی کنند.

■ نقوش هندسی ساده را به منظور تزین وسایل و محیط پیرامون به کار ببرند.

شرح موضوع

در بررسی تاریخ هنر ایران، سفالینه‌ها یکی از مهم‌ترین و شاید بتوان گفت اصلی‌ترین بستر بررسی نقوش تزینی به شمار می‌روند. با نگاهی به این سفالینه‌ها درمی‌یابیم که بشر از همان دوره‌های اولیه (جوامع نوسنگی) با مشاهده و الهام از طبیعت و با قوه تخیل و تفکر خود توانست اولین نقوش آفرینی‌های خود را به صورت بسیار ساده روی سفال‌ها انجام دهد. اولین نقوشی که بشر در این دوران خلق کرد، آهنگ‌های ساده بود که از تکرار خطوط به وجود آمده بود. تکرار خطوط عمود با الهام از تکرار تنه‌های درخت، تکرار خطوط موج با الهام از حرکت رودخانه، تکرار خطوط شکسته با الهام از رعد و برق و کوه‌ها و ...

آهنگ خطوط منحنی با الهام از حرکت رودخانه و آب و ابرها

ضرب آهنگ خطوط شکسته با الهام از کوه و یارعد

تکرار و ضرب آهنگ خطوط عمود و افق با الهام از تنه و شاخه درختان

فرایند تدریس

گام اول : دانش آموزان همانند تصاویر سفال ها، با استفاده از تکرار خطوط (عمود، افق، مورب، منحنی و شکسته) و با تلفیق آنها، طرح های جدیدی ترسیم کنند. یادآوری می شود که در زمینه نقوش تزیینی، رعایت نظم و تقارن بسیار مهم است.

گام دوم : از دانش آموزان سؤال شود که به نظر آنها، هر کدام از شکل های هندسی ساده با الهام از کدام عنصر طبیعی شکل گرفته است؟

[شکل های هندسی ساده (مربع، مثلث و دایره)، حاصل تفکر انسان و ساده کردن عناصری از طبیعت است. در عالم واقع چیزی به نام سطح و یا شکل نمود واقعی ندارد؛ بلکه این شکل ها صورت ساده شده ای از نمونه های حجم های طبیعی است و در واقع برداشت ذهنی ما از سطح این حجم ها است؛ به عنوان مثال

خورشید یا ماه حجم‌های بزرگی است که الهام‌دهنده شکل و سطح دایره است. منظور از عناصر طبیعی هر چیزی است که به‌طور مستقیم و بدون دخالت انسان در محیط زندگی وجود دارد و دست‌ساخته‌های بشر را شامل نمی‌شود.

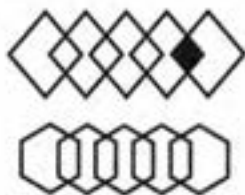
گام سوم : دانش‌آموزان پس از مشورت و همفکری با گروه، نتیجه کار خود را با تکمیل جدول روی تخته ارائه کنند.

مثال	مربع	دایره	شکل‌های هندسی
			عناصر طبیعی الهام‌بخش
			۱
			۲
		

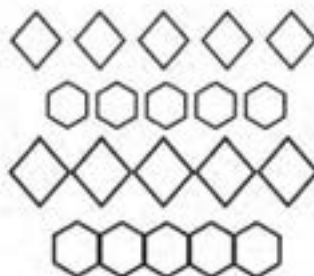
شرح موضوع

تکرار و گسترش یک شکل ساده، یکی از ابتدایی‌ترین روش‌های طراحی نقوش است. برای تکرار یک شکل، ابتدا باید الگوی تکرار و یا ساختار اولیه طرح مشخص شود. ساده‌ترین الگوی تکرار، گسترش نقش در یک راستا (افقی یا عمودی) است که در این صورت یک نوار یا حاشیه‌تزیینی ایجاد می‌شود.

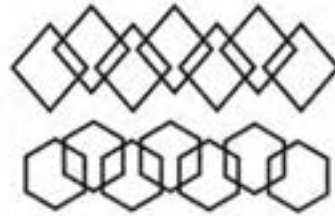
حالت دوم : تکرار یکنواخت و متداخل. در این روش امکان نقش‌آفرینی و ایجاد تغییرات بیشتر را فراهم می‌کند و می‌توان مانند قسمت آخر فضاهای متداخل را تغییر رنگ داد.

حالت اول : تکرار یکنواخت (با فاصله و یا تماس) می‌تواند به‌صورت مثبت و منفی هم باشد.

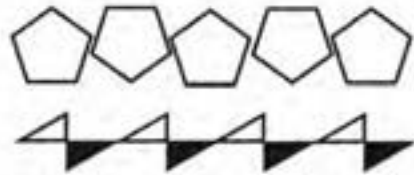
حالت سوم: تکرار یکنواخت همراه با جابه‌جایی

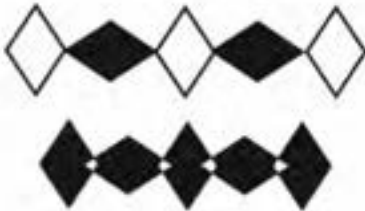
حالت چهارم: تکرار یکنواخت با تغییر جهت و استفاده از تقارن آینه‌ای (در مورد شکل‌های جهت‌دار می‌توان انجام داد).

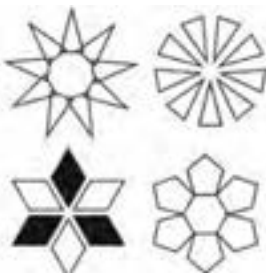
حالت پنجم: استفاده از تقارن مرکزی با چرخش 180° درجه حول مرکز تقارن

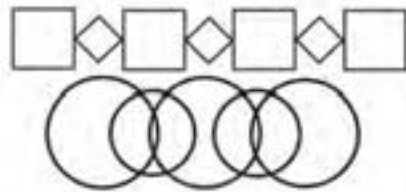
حالت ششم: تکرار یکنواخت و یا متداخل همراه با چرخش متناوب شکل

حالت هشتم: تکرار با زاویه 30° ، 45° ، 60° درجه حول مرکز تقارن

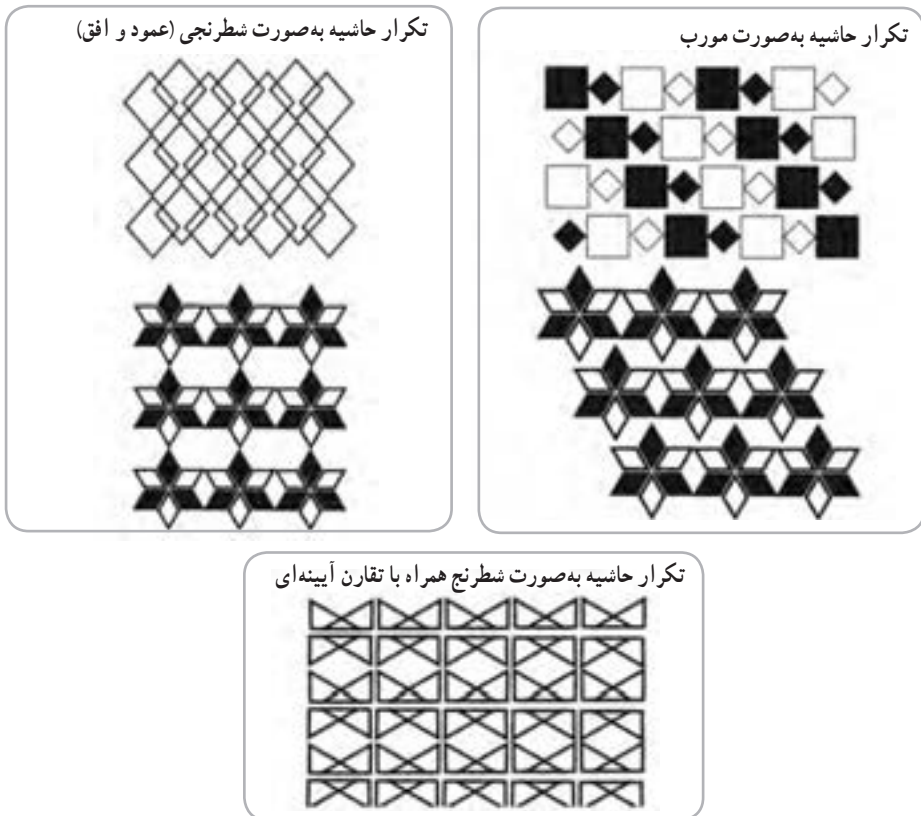

حالت نهم: تکرار یکنواخت همراه با تغییر اندازه و چرخش

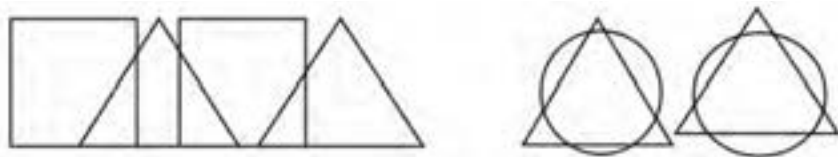

لازم به ذکر است که برای تکرار، حالت‌های بسیار زیادی هست که می‌توان با تجربه و تمرین آنها را به‌دست آورد.

یک سطح تزئینی، از تکرار یک حاشیه در جهت دیگر در یک ساختار شطرنجی به دست می آید مانند شکل های زیر :

با توجه به این مطالب از دانش آموزان خواسته شود، یک حاشیه یا سطح تزئینی را طراحی، و به دلخواه خود رنگ آمیزی کنند. در این طراحی، مانند شکل زیر می توان، آنها را راهنمایی کرد، تا طراحی را با تلفیق چند شکل هندسی، انجام دهند. برای دقت بیشتر در طراحی می توان از کاغذ شطرنجی یا شابلون های هندسی استفاده کرد.

■ به کاربرد نقش هایی که به روش های مختلف تکرار شده است، توجه کنید!

■ با مشورت در گروه های خود، به چگونگی استفاده از نقش ها فکر کنید. آنها را روی اشیای دلخواه به کار برید و آثار خلاقانه خود را به کلاس بیاورید.

طراحی گره

درس سوم

هدف درس

■ شناخت گره و طراحی آن

انتظارات عملکردی

- یک گره ساده را طراحی و اجرا کنند.
- از تکرار واگیره به منظور تزئین وسایل پیرامون خود استفاده کنند.

شرح موضوع

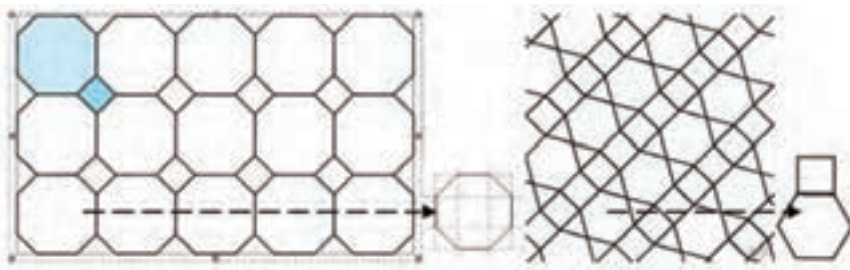

واگیره: کوچک‌ترین جزء قابل تکرار هر گره است که در یک چارچوب مشخص به روشی خاص رسم می‌شود. واگیره به تنهایی در اجرای گره به کار نمی‌رود؛ بلکه پس از تکرار در جهت‌های خاص گره نمایان می‌شود.

آلت گره: هر واحد از مجموع نقوش هندسی است که در یک زمینه قرار گرفته باشد؛ مانند ترینج، سرمه‌دان، طبل، شمشه و ...

گره با توجه به روش ترسیم آن به دو دسته تقسیم می‌شود:

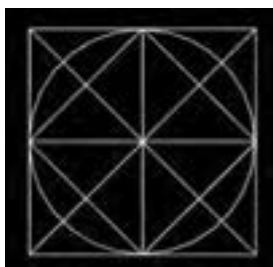
دسته اول، گره‌هایی که در گره‌سازی بسیار معمول، و در ترسیم از سادگی خاصی برخوردار است. به دلیل نداشتن شمشه و دیگر آلت‌های گره مادر در اطراف شمشه، آنها را گره‌های ساده می‌نامند. این گره‌ها از تکرار متناوب یک شکل به دست می‌آید؛ مانند شکل.

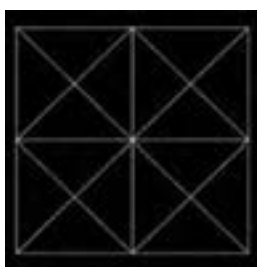
دسته دیگر، گره‌های مادر است که آن را می‌توان در تمام زمینه‌ها (چندضلعی‌ها، دایره، بیضی، مربع، مستطیل) ترسیم کرد. معمولاً برای پرکردن زمینه‌ها از گره‌های مادر استفاده می‌شود. در گره‌های مادر حرکت اولیه با تمرکز در وسط واحد گره یا همان شمسه شروع می‌شود و آلت گره‌های دیگر در اطراف آن قرار می‌گیرد. شمسه اولین و مهم‌ترین عامل در ایجاد گره مادر است.

فرایند تدریس

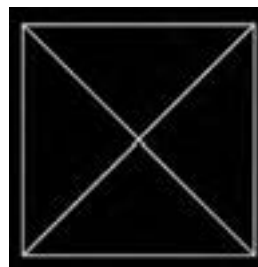
گام اول : توسط معلم مرحله به مرحله ترسیم شمسه پای تخته کشیده، و یا تصویر آن نشان داده می‌شود. لازم است، دانش‌آموزان هم‌زمان با معلم شکل‌ها را ترسیم کنند.

مرحله سوم : از مرکز مربع دایره‌ای به قطر ضلع مربع رسم می‌کنیم.

مرحله دوم : وسط اضلاع مقابل و مجاور را با خط به هم وصل می‌کنیم.

مرحله اول : قطرهای مربع را رسم می‌کنیم.

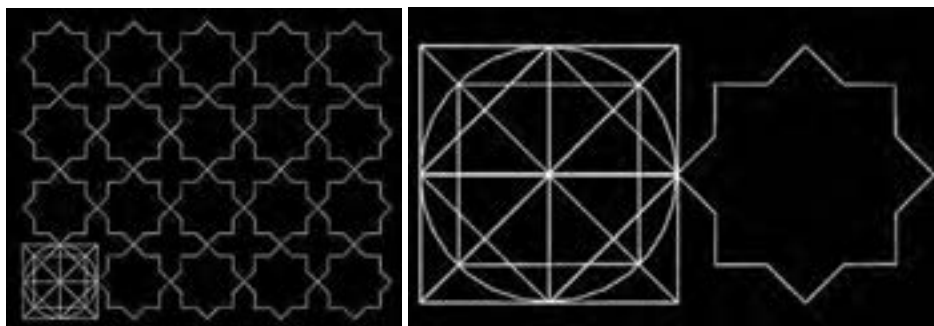
مرحله ششم : خطوط اضافه پاک می‌شود.

مرحله پنجم : شمسه کامل شده است.

مرحله چهارم : نقاط تقاطع قطرهای مربع را با دایره به هم وصل می‌کنیم.

مرحله هفتم : از تکرار شمسه به عنوان واگیره، گره به وجود می آید. مرحله هشتم : ایجاد گره با طرح شمسه

مرحله نهم : رنگ آمیزی و تکمیل کار

آراستن محیط زندگی — اثر دانش آموز

■ لازم به ذکر است دانش آموزان می توانند برای ایجاد گره از شکل های ساده نیز استفاده کنند.
گام دوم : دانش آموزان می توانند با استفاده از چوب بستنی و تلق رنگی، به صورت خلاقانه، تزیینات زیبا با نقوش هندسی برای محیط زندگی و یا کلاس درس خود بسازند.

زیراندازها، بافت

هدف درس

■ آشنایی با میراث فرهنگی «گلیم به عنوان یکی از زیراندازها»

انتظارات عملکردی

- با الهام از نقوش سنتی گلیم، طرحی ترسیم کنند.
- با استفاده از چگونگی بافت گلیم، یک بافت کاربردی تولید کنند.

شرح موضوع

طبیعت از ابتدای زندگی بشر همواره راهنما و الهام‌دهنده بسیاری از اختراعات و ابداعات انسان بوده و هست. تصور کنید، انسانی را که در جنگل راه می‌رود، علف‌های درهم‌تنیده یا شاخه‌های درهم‌پیچیده درختان را مشاهده می‌کند، او درمی‌یابد، هر جا شاخه‌ها و علف‌ها، بیشتر درهم‌تنیده است، مکان مناسبی را برای محافظت از برف و باران و یا مخفی شدن ایجاد می‌کند. کم‌کم به تجربه درمی‌یابد که شاخه‌های نرم، راحت‌تر در هم گره می‌خورند؛ پس، تصمیم به تقلید از طبیعت می‌گیرد و برای شروع بافت از نی‌های باتلاق‌ها که به دلیل رطوبت، نرم‌تر است، استفاده می‌کند. این آغازی است، برای شروع بافندگی که در واقع با نوعی حصیر بافی (بوریا) شروع شده است. به همین دلیل شاید بتوان گفت که اولین نمونه‌های بافندگی، کاربرد نساجی و پوشاک نداشت؛ بلکه برای ایجاد نوعی سرپناه استفاده می‌شد. این حصیرها به‌تدریج علاوه‌بر سرپناه به عنوان پوششی برای محافظت انسان در برابر خاک و جانوران خاک‌زی مورد استفاده

قرار می‌گرفت و به عنوان زیرانداز نیز به کار می‌رفت. با اختراع چرخ نخریسی و تبدیل پشم حیوانات به رشته‌های نازک، بافت زیراندازها علاوه بر نی و حصیر با پشم نیز امکان‌پذیر شد. زیرانداز در معنی کلی به مفهوم هر چیز گسترده‌ای برای پوشش کف زمین است. زیراندازهای پشمی یا پنبه‌ای در انواع زیر وجود دارد:

زیراندازهای بدون بافت

نمد: نوعی زیرانداز بدون بافت است و با در هم کوبیدن پشم به وجود می‌آید. برای این کار ابتدا پشم‌های رنگی را براساس طرح مورد نظر روی حصیر می‌گذارند و سپس با پاشیدن آب و صابون، پشم را مرطوب می‌کنند. پس از آن با گذاشتن یک لایه پشم حلاجی شده روی کار، آنها را لوله می‌کنند و با دست می‌کوبند.

زیراندازهای بافته شده

این نوع از زیراندازها به دو صورت کلی زیر وجود دارد:

الف) بافته‌های دستگاهی

با دستگاهی شبیه به دستگاه بافت پارچه بافته می‌شود؛ مانند جاجیم: در واقع نوعی پارچه ضخیم است که علاوه بر زیرانداز به عنوان رختخواب پیچ، ساک، پرده برای ورودی چادرها و... استفاده می‌شود.

ب) بافته‌های داری

■ دار به‌طور کلی بر دو نوع است : نوع اول، دارهای زمینی یا افقی که بسیاری از عشایر و ایلات فارس و کرمان از آن استفاده می‌کنند و قابل حمل است. نوع دوم، دار عمودی که در سه حالت روستایی یا ثابت، دارگردان یا کرمانی و دار تبریزی وجود دارد.

دار گردان یا کرمانی

دار ثابت یا تبریزی

دار افقی قابل حمل

■ نخ از جنس پشم یا کرک، ابریشم

■ ابزارهای مورد نیاز مانند شانه یا دفتین که به دو صورت است :

یکی شانه‌ای با دسته چوبین که بیشتر توسط عشایر به کار برده می‌شود، و دیگری شانه‌های سبک‌تر که با یک سری نوارهای فلزی که از یک قسمت به هم چسبیده شده، درست شده است؛ قیچی یا مقراض، قلاب و کارد، سیخ بودکشی.

بافته‌های داری به‌صورت‌های گوناگونی بافته می‌شود؛ مانند :

۱ گلیم : گلیم در انواع دو رو، یک رو (یا سوماک) وجود دارد که با در هم تنیدن تار و پود بافته می‌شود. نوع دیگر گلیم سوزنی یا شیرکی پیچ است که با درهم تنیدن تارهای پشمی و گره و تا حدی شبیه به بافت قالی بافته می‌شود. نقش‌های گلیم به‌صورت هندسی و شکسته است. در گلیم یک نقش یا یک رنگ را می‌توان بدون بافت نقوش کناری تا چند رج انجام داد و پس از بافتن نقش کناری، نخ‌ها را در هم قلاب کرد.

گلیم دورو

۲ **زیلو** : جنس آن از نخ پنبه است. بافت زیلو با نقش های هندسی است که به صورت ذهنی و بدون نقشه توسط بافنده بافته می شود و رنگ آن به سه رنگ قرمز، آبی و قهوه ای محدود است.

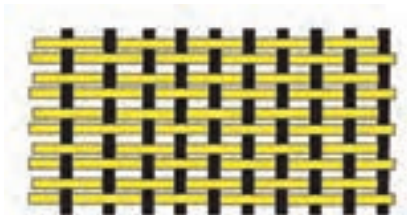
۳ **گبه** : به قالی خرسک نیز معروف است. نوعی زیرانداز است که بافت آن مانند قالی است با این تفاوت که پرزهای آن از قالی بلندتر است و تعداد پودهای آن در هر رج (فاصله دو ردیف گره) زیاد است. این زیرانداز بین عشایر رایج است و به صورت ذهنی بافته می شود. طرح گبه برگرفته از محیط پیرامون و طبیعت است و بسیاری از آنها زمینه ای ساده دارد.

۴ **قالی** : زیراندازی یکرو است که نقش آن توسط گره به وجود می آید.

تفاوت های مهم قالی و گلیم

■ علاوه بر تفاوتی که بین نقوش گلیم و قالی وجود دارد، روش بافت آنها نیز متفاوت است. در گلیم بود از بین تار به صورت زیر و رو رد می شود و نقش آفرینی می کند؛ ولی در قالی نقش به وسیله گره ایجاد می شود که به دو صورت (گره فارسی و گره ترکی) وجود دارد.

بافت گلیم

گره ترکی یا متقارن

گره فارسی یا نامتقارن

■ در قالی هر یک رج بافت، شامل یک ردیف گره، یک پود نازک و یک پود کلفت است؛ ولی در بافت گلیم یک رج بافت، شامل رفت و برگشت پود است که به صورت زوج (۲-۴-۶ یا ۶ بار رفت و برگشت پود) است.

- چله قالی بسیار محکم تر از چله گلیم کشیده می شود.
- قالی حتماً به صورت یک رو است؛ ولی گلیم به دو صورت یک رو و دو رو نیز وجود دارد.
- قالی دارای پرزهای برجسته است در حالی که گلیم بدون پرز است.

گلیم

قالی

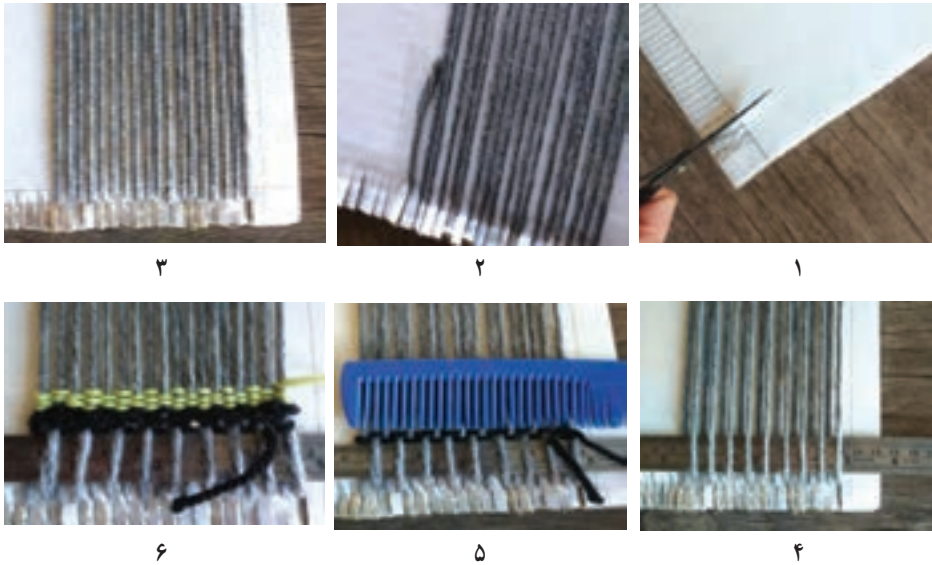
مقایسه پرزهای قالی و گلیم و مقایسه چله کشی

فرایند تدریس

گام اوّل : بافت گلیم با خطوط موازی : همان طور که بیان شد، نقوش مورد استفاده در گلیم، نقوش شکسته، راست گوشه و هندسی است. از ساده ترین نقش ها در گلیم، می توان از نوارهای موازی رنگی نام برد که در عرض گلیم بافته می شود.

شروع کار

■ برای بافت گلیم در کلاس به منظور آسانی کار و استفاده از دسترس ترین مواد می توان از یک قاب عکس یا یک مقوای کلفت یا ورق چوب استفاده کرد.

نکته ۱: در صورتی که از قاب عکس یا چهارچوب برای چله کشی استفاده می شود، نخ چله را باید در شروع کار چند بار دور چوب پیچید و محکم کرد. برای اینکه نخ چله کج کشیده نشود بهتر است، قاب را نیز همانند مقوا خط کشی و مدرج کرد. اگر از مقوا استفاده می شود، دو طرف مقوا را باید مانند شکل، مدرج و خط کشی کرد و با قیچی یا کاتر آنها را برید (شکل ۱).

نکته ۲: باید دقت کرد، خط کشی ها در دو طرف، دقیقاً زیر هم باشد.

۲ برای چله کشی همانند شکل، می توان از نخ کاموا استفاده کرد.

نکته: در بافت گلیم نیاز نیست نخ چله را زیاد بکشید و بهتر است قدری شل باشد.

۳ پس از پایان چله کشی باید نخ را از پشت مقوا با چسب ثابت کرد (شکل ۲).

۴ حالا باید، یک خط کش نازک و یا یک تکه مقوای باریک و محکم را به صورت شکل از بین تارها عبور داد. این عمل برای صاف نگه داشتن بافت گلیم در شروع کار است.

۵ برای شروع کار، باید بافت را از تار دوم یا سوم شروع کرد تا نخ های پود در دو سر گلیم آویزان نباشد.

برای رد کردن پود از سوزن های بزرگ پلاستیکی یا قلاب نیز می توان استفاده کرد.

نکته: در گلیم بافی ابتدا یک رج زنجیره و چند رج گلیم بافی ساده انجام می دهند و سپس به بافت اصلی می پردازند. زنجیره باعث استحکام ابتدا و انتهای کار می شود.

شرح موضوع

انواع نقشه قالی و گلیم

■ طرح کامل : در این نقشه، کل طرح گلیم یا قالی طراحی می‌شود و هیچ نقشی به‌طور منظم و متقارن تکرار نمی‌شود (مگر در حاشیه).

■ طرح یک دوم : برای این گونه از نقشه‌ها، اندازه پهنای گلیم از وسط با یک خط عمودی مشخص، و در واقع گلیم به‌صورت متقارن بافته می‌شود.

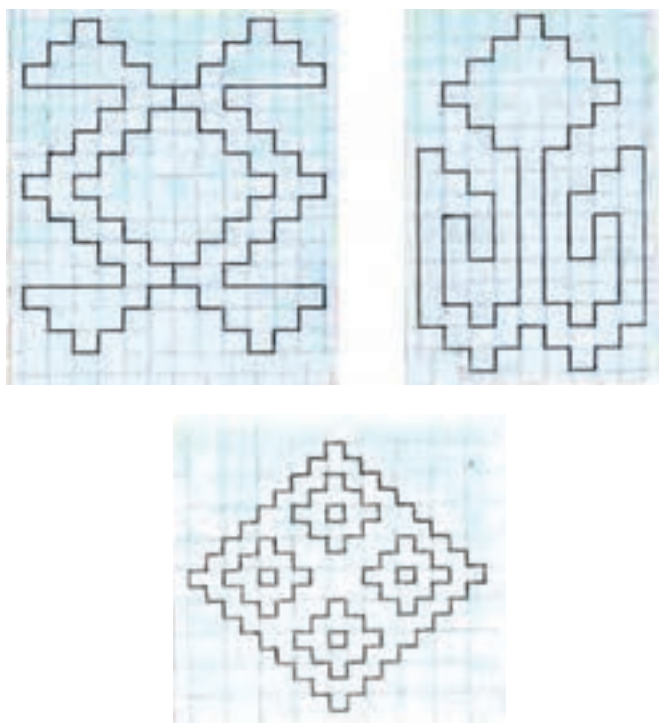
■ نقشه یک چهارم : گلیم از جهت طول و عرض با خط افقی و عمودی به چهار قسمت تقسیم می شود.

■ نقشه واگیره ای : قسمت کوچکی از گلیم به صورت یک گل یا طرح هندسی و یا جانوری کشیده، و در کل گلیم (به صورت شطرنجی یا حاشیه ای) تکرار می شود.

گام دوم : بافت گلیم با نقشه (تهیه یک واگیره) : از دانش آموزان خواسته شود با استفاده از کاغذ شطرنجی و شکل های ساده، طرحی را بکشند و سپس با استفاده از خطوط شطرنجی کاغذ آن را به صورت ساده و شکسته درآورند و رنگ های هر قسمت را با مداد رنگی مشخص کنند. برای آسانی کار می توان تعداد رنگ را نهایت به سه رنگ محدود کرد.

برای چله کشی گلیم براساس نقشه، باید تعداد خانه های شطرنجی شمرده شود. برای هر یک شطرنج، دو تار کشیده می شود؛ به عنوان مثال اگر کل خانه های نقشه 40° تا باشد، 80° تار باید چله کشی شود. برای شروع کار چند رج ساده بافی را حتماً داشته باشید. اگر نخ مورد استفاده نازک باشد، گاهی ممکن است دوبار رفت و برگشت بود (یا بیشتر)، برای یک شطرنج انجام شود.

آشنایی با سفال

درس اول

اهداف درس

- آشنایی با میراث فرهنگی و جایگاه سفال در تاریخ هنر
- شناخت سفالگری و روش‌های مختلف ساخت آن

انتظارات عملکردی

- با استفاده از روش ساخت نقش برجسته، جسمی سفالی بسازند.
- از قالب‌زنی برای ساخت و تزئین آثار سفالی استفاده کنند.
- با روش فشاری در سفالگری یک جسم بسازند.
- روش فنیله‌ای در سفالگری را انجام دهند.

شرح موضوع

با آغاز کشاورزی در دوران‌های پیش از تاریخ (نوسنگی)، بشر به تدریج با خاک و ویژگی آن آشنا شد. بسیاری از کشفیات انسان در طول تاریخ یا برحسب اتفاق بوده و یا براساس تجربه و مشاهده طبیعت به دست آمده است. بشر با کنجکاوای نسبت به گیاهان دریافت که گیاه برای رشد، خاک را در حالت مرطوب کنار می‌زند و از زمین خارج می‌شود و به تدریج به این کشف رسید که می‌تواند با دست خود خاک را کنار بزند و دانه را درون خاک بگذارد و آبیاری کند و همچنین به اثر ردپای خود و حیوانات روی گل دقت کرد و متوجه فرم گرفتن خاک مرطوب شد. این انقلابی عظیم در زندگی بشر به‌شمار می‌رفت؛ چرا که هم‌زمان

با کشاورزی با خاک و شناخت ویژگی شکل پذیری آن در حالت مرطوب نیز آشنا شد و به تدریج ساخت پیکره‌های گلی، درست کردن انواع ظروف گلی و ساخت خشت برای خانه‌سازی را فرا گرفت. با پخت گل، سفالگری جایگاه خود را به عنوان یکی از مهم‌ترین هنرها و صنعت‌های دوران قدیم تثبیت کرد. روش‌های ساخت سفال ابتدا دستی بود. در این روش سفال‌ها با جداره کلفت، نامتقارن و عموماً به صورت دهن گشاد دیده می‌شود.

سفالینه‌های دست‌ساز پیش از تاریخ ایران که ابتدا ساده بود و سپس به صورت منقوش درآمد.

با اختراع چرخ سفالگری ساخت سفال متقارن با جداره نازک و همچنین تنوع در شکل ظاهری پدید آمد.

با اختراع چرخ تغییراتی در گلو و دهانه ظروف و سپس اضافه کردن پایه، لوله و دسته در سفال‌ها دیده می‌شود.

فرایند تدریس

وسایل مورد نیاز

– گل سفالگری

– ابزارهای مخصوص سفالگری. این ابزارها را می‌توانید با استفاده از سیم‌های فلزی و قرار دادن آنها در ته خودکار (با گرم کردن) نیز تهیه کنید. کارد و چنگال پلاستیکی، سوزن و ...

- اسفنج
- وردنه چوبی یا پلاستیکی
- روکش پلاستیکی
- روزنامه و پارچه‌های کهنه

نکات مهم برای شروع به کار

- حتماً در کلاس از لباس کار استفاده شود.
- کار سفال در مکانی انجام شود که امکان دسترسی به آب باشد و یا با سطل یا پارچ پلاستیکی، آب به کلاس آورده شود.
- در دروس کارگاهی، نظافت و رعایت بهداشت فردی و جمعی بسیار اهمیت دارد. بهتر است قبل از شروع به کار روی سطح میزهای کلاس با سفره‌های پلاستیکی پوشانده شود.
- برای جلوگیری از آلودگی، ناخن‌ها حتی المقدور کوتاه باشد.
- به دلیل جلوگیری از خشک شدن گل، گل‌های اضافی را در کیسه‌های پلاستیکی در بسته، نگهداری کنید.
- برای خروج حباب‌های هوا و یک‌دست و نرم کردن گل، باید قبل از شروع به کار آن را ورز داد. برای ورز دادن از سطوحی استفاده شود که به راحتی بتوان آنها را تمیز کرد. اگر رطوبت گل زیاد باشد، می‌توانید با پهن کردن چند لایه روزنامه روی سطح کار، عمل ورز دادن را انجام دهید.

انواع روش‌های ساخت سفال

۱- روش دستی و بدون چرخ

الف) روش فشاری : ابتدایی‌ترین روش ساخت سفال است. دانش‌آموز در این روش به دلیل ارتباط مستقیم با گل از طریق حس لامسه، شناخت خوبی از این ماده به دست می‌آورد. این روش تنها به قدرت بینایی دانش‌آموزان استوار نیست بلکه مهارت لمسی آنها را نیز ارتقا می‌دهد. در روش فشاری با گرفتن گلوله گلی در دست و ایجاد حفره در آن، کم کم به گل شکل می‌دهند. با گلوله‌های گلی بدون ایجاد حفره و یا توخالی کردن آنها می‌توان مجسمه‌های گلی نیز درست کرد.

ب) روش فنیله‌ای : این روش به دلیل تنوع در شکل ظاهری ظروف و امکان ایجاد تزیینات، برای دانش‌آموزان بسیار جذاب است.

ج) روش ورقه‌ای : در این روش، ابتدا گل، را باید با ضخامت یکنواخت، توسط یک وردنه چوبی، پهن، و سپس ورقه‌ها را به شکل دلخواه بریده و به هم متصل کرد. برای ایجاد بافت، می‌توان گل را روی یک سطح بافت‌دار (مثلاً گونی‌های درشت بافت) و با طرح دار نیز پهن کرد. همچنین این روش را می‌توان با قالب زدن و یا برش یک شکل نیز انجام داد.

۲- استفاده از قالب گچی

این روش به دو صورت انجام می‌شود: در حالت اول از قالب‌های تخت به شکل و نقش دلخواه استفاده می‌شود. در این روش اشیا و ظروف با فشار دادن گل روی قالب ساخته می‌شود و بیشتر برای تهیه نقش برجسته‌ها به کار می‌رود.

در حالت دوم از قالب‌های گچی به صورت دو تکه و تو خالی استفاده می‌شود. در این حالت گل به صورت دوغاب درون قالب ریخته شده و پس از مدتی آب آن توسط گچ جذب می‌شود و به صورت گل در می‌آید. پس از اینکه جداره گل به اندازه دلخواه رسید، دوغاب اضافه را خارج می‌کنند و با باز کردن قالب، ظرف را خارج می‌کنند.

۳- استفاده از چرخ سفالگری

این چرخ‌ها به دو صورت سنتی (که توسط پا به گردش درمی‌آید) و صنعتی (که با نیروی برق کار می‌کند) وجود دارد.

فرایند تدریس

گام اول : (جانداران سفالی): ابتدا از گروه‌ها خواسته شود، گلوله‌های کوچک گلی آماده کنند. سپس گلوله‌های آماده شده را با فرم دادن به صورت مجموعه‌ای از حیوانات و انسان درآورند. در مرحله بعد برای نگهداری مجسمه‌ها، باید با سفال یا سیم فلزی نوعی پایه یا حلقه درست کنند و پس از خشک شدن کامل سفال، روی آن را با یک لایه چسب چوب رقیق بپوشانند. سپس آن را با گواش یا رنگ روغن، رنگ‌آمیزی کنند و برای خشک شدن گل به مدت یک روز، روی آن را با پلاستیک بپوشانند. باید چند سوراخ ریز در پلاستیک ایجاد کرد تا سرعت خشک شدن گل کاهش یابد. در غیر این صورت کار، ترک می‌خورد.

نکته :

۱ برای خروج هوا از داخل حجم گل توپر با یک سوزن، چند سوراخ در گل ایجاد کنید. در غیر این صورت ممکن است گل هنگام خشک شدن ترک بخورد.

۲ برای چسباندن دو قطعه گل، ابتدا باید، محل چسباندن آنها را با سوزن یا هر ابزار نوک تیز دیگر خراش داد و سپس با استفاده از آب یا گل رقیق شده آن قسمت را مرطوب کرد و سپس دو قطعه را به یکدیگر چسباند.

گام دوم : تهیه نقش برجسته : برای تهیه نقش برجسته ابتدا باید دانش آموزان یک نقش ساده برای الگوی کار، مانند گل، برگ، پروانه و مانند آن روی یک مقوا بکشند و دور آن را ببرند. به جای الگوی مقوایی می توانند مستقیماً از قالب های شیرینی پزی نیز استفاده کنند.

در مرحله بعد، برای تهیه زمینه نقش برجسته، یک قاب عکس کوچک یا چهارچوب تهیه، و مقداری گل را با یک وردنه چوبی یا پلاستیکی درون آن فشرده و صاف کنند و سپس گل را از قالب جدا نمایند (به جای وردنه می توان از بطری هم استفاده کرد).

نکته : قبل از شروع کار، باید سطح میز، با پلاستیک پوشانده شود. به جای چهارچوب می توان از خط کش نیز استفاده کرد و گل را در ابعاد دلخواه برش داد.

در مرحله سوم، باید قطعه گل دیگری را با وردنه و با ضخامت کم پهن کرد. سپس مقوای الگو را روی آن گذاشت و دور تا دور آن را با کارد برید. اگر دانش آموزان از قالب شیرینی استفاده می کنند، قالب را روی گل فشار دهند و شکل مورد نظر را از داخل قالب جدا کنند؛ سپس همانند روش ساخت مجسمه، محل چسباندن شکل را به سطح مورد نظر خراش دهند؛ مرطوب کنند و به هم بچسبانند. برای اصلاح و صاف کردن ناهمواری ها، می توان از اسفنج مرطوب استفاده کرد. می توان از سوزن و ته خودکار و هر ابزار دیگری برای اضافه کردن تزیینات استفاده کرد. پس از پایان کار با می توان آن را رنگ آمیزی کرد یا پوششی از روغن جلا روی آن زد.

در آخرین مرحله از دانش آموزان خواسته شود با چیدمان کارهای خود در کنار هم یک تابلوی سفالی درست کنند.

گام سوم : ساخت حجم فتیله ای : برای روش فتیله ای به چند صورت می توان عمل کرد. بهتر است، دانش آموزان یکی از این روش ها را به دلخواه انتخاب کنند.

روش اول : برای ساختن کف ظرف، ابتدا باید گل را با وردنه پهن کرد و به شکل دلخواه برش داد. مقداری از گل را با دست به صورت فتیله های بلند درآورد. همانند روش های قبل برای چسباندن فتیله روی کف ظرف باید از خراش و مرطوب کردن محل اتصال استفاده کرد. اگر کف ظرف گرد باشد، فتیله ها به صورت مارپیچ چسبانده می شود.

مراحل ساخت ظرف با کف گرد

روش فتیله ای با کف چهارگوش

ولی اگر چهارگوش باشد، یک ردیف دور تا دور چسبانده، و سپس ردیف دوم روی ردیف اول گذاشته می شود پس از پایان کار باید با اسفنج مرطوب و دست و کاردک یا مانند آن، روی فتیله ها را صاف و یکنواخت کرد. بسته به تمایل، می توان این کار را فقط در داخل ظرف انجام داد و خارج آن را همان طور حفظ کرد.

روش دوم : ساخت ظرف با فتیله های بریده شده و کوتاه : همانند روش قبل، ابتدا کف ظرف با وردنه ساخته می شود و همانند شکل فتیله ها به شکل های متفاوت و اندازه های گوناگون روی هم چسبیده می شود. در این روش امکان نوآوری و نقش آفرینی بسیار زیاد است.

گام چهارم : روش ورقه‌ای : ابتدا کف ظرف ساخته می‌شود. سپس ورقه دیگری از گل را که با وردنه پهن شده است، برش می‌دهند و دور کف ظرف می‌چسبانند. برای تزئین این ظروف می‌توان از بافت‌دار کردن گل، اضافه کردن نقوش قالبی کوچک و یا مشبک کردن و... استفاده کرد.

چسباندن گل به صورت ورقه‌ای دور کف ظرف

اضافه کردن نقوش قالبی برای تزئین سفال

مشبک کردن گل با برش قسمت‌هایی از آن

به جهت حس همکاری و مشارکت در کارگروهی، توصیه می‌شود ساخت ظروف هدفمند و کاربردی باشد. به عنوان مثال می‌توان از کارگروهی به جهت تهیه مجموعه‌ای برای هفت‌سین، جای لوازم التحریر، جا کلیدی، جاشمعی و مانند آن استفاده کرد. کارهای دانش‌آموزان را به نمایش بگذارید و اجازه دهید در این نمایشگاه تولیدات خود را به فروش برسانند.